

บทที่ 5

การย้ายถิ่นและศักยภาพของชุมชนในการแก้ไขปัญหา

ในบทนี้จะเป็นการศึกษาประเด็นเรื่องการย้ายถิ่นของประชากรโดยจะอธิบายถึงสาเหตุและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการย้ายถิ่นของสตรีในชุมชน ตลอดจนการศึกษาถึงศักยภาพด้านต่าง ๆ ของชุมชน ได้แก่ ศักยภาพด้านความคิด บุคคลในชุมชน และทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ในอันที่จะร่วมกันแก้ไขปัญหาการย้ายถิ่นดังกล่าว ข้อมูลบางส่วนที่นำมาช่วยอธิบายได้จากการศึกษาสภาพทั่วไปของชุมชนในบทที่ 4 ประเด็นสำคัญในการศึกษาแบ่งเป็น

1. สภาพการย้ายถิ่น

1.1 ประวัติการย้ายถิ่น

1.2 ลักษณะการย้ายถิ่น

2. สาเหตุ/ปัจจัยภายในชุมชนที่ส่งผลให้สตรีเกิดการย้ายถิ่น

2.1 ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและอาชีพ

2.2 ปัจจัยทางด้านการศึกษา

2.3 ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม

3. ศักยภาพของชุมชนในการร่วมจัดกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนา

สภาพการย้ายถิ่น

ในการศึกษาสภาพการย้ายถิ่นของคนในชุมชนนั้น ผู้วิจัยได้เลือกใช้วิธีการสัมภาษณ์บุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนซึ่งประกอบไปด้วย ผู้สูงอายุ หนุ่มสาวที่เคยและไม่เคยออกไปทำงานนอกชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน นอกจากนั้นยังใช้วิธีการเข้าไปสังเกตปรากฏการณ์การย้ายถิ่นที่เกิดขึ้นภายในชุมชน จากการศึกษาพบว่า ปรากฏการณ์การย้ายถิ่นของคนในชุมชน

เริ่มมีปรากฏมาตั้งแต่อดีต กลุ่มคนที่พบว่ามีการย้ายถิ่นสูงมาตั้งแต่อดีตได้แก่บุคคล 3 กลุ่ม คือ กลุ่มของชายวัยแรงงาน กลุ่มวัยรุ่นชาย และกลุ่มวัยรุ่นหญิงในการศึกษาสภาพการย้ายถิ่นของบุคคลในชุมชน ผู้วิจัยได้วิเคราะห์สภาพการย้ายถิ่นเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

1. ประวัติการย้ายถิ่น หน่อมสาวที่อยู่ในวัยแรงงานของชุมชนมีประวัติการย้ายถิ่นมาตั้งแต่อดีต จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชนทำให้ทราบว่า การอพยพออกไปทำงานนอกหมู่บ้านครั้งแรก ๆ เป็นการย้ายถิ่นออกไปทำงานในระยะใกล้ ๆ เช่นออกไปรับจ้างทำนาบริเวณหมู่บ้านใกล้เคียง ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2512 จึงมีการอพยพย้ายถิ่นออกไปทำงานไกลออกไป เนื่องจากในช่วงเวลานั้นมีบริษัททำไม้บริษัทหนึ่งได้รับสัมปทานให้เข้ามาทำไม้ในป่าบริเวณที่หมู่บ้านตั้งอยู่ ผู้ที่เป็นลูกจ้างของบริษัทสัมปทานส่วนใหญ่เป็นคนที่มาจากทางภาคใต้ ต่อมาบุคคลเหล่านั้นได้ชักชวนให้คนหนุ่มในหมู่บ้านขณะนั้นออกไปทำงานเหมืองแร่ทางภาคใต้ ในจำนวนคนหนุ่มวัยแรงงานเหล่านั้นมีผู้ใหญ่บ้านร่วมเดินทางไปกับคณะที่ไปทำงานเหมืองแร่ด้วย มีคนเดินทางไปทั้งหมด 3 คน บางคนไม่มีเงินค่าเดินทาง ต้องจำนองที่นาไว้กับเพื่อนบ้านเพื่อเอาเงินไปเป็นค่าเดินทาง การเดินทางไปทำงานของบุคคลทั้ง 3 คนไม่ค่อยประสบผลสำเร็จมากนัก เรื่องนี้ผู้ที่ไปทำงานในครั้งนั้นคนหนึ่งให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัยว่า "ตอนแรกพวกผมไปก็คิดว่าจะได้เงินค่าจ้างมาใช้จ่ายบ้างเพราะอยู่บ้านก็ไม่มีอะไรทำ ไร่นาก็มีไม่มาก นอกจากหาของป่ากินไปวัน ๆ แต่พอไปเจ้าจริง ๆ ค่าใช้จ่ายมันสูงมาก เดินทางก็ลำบากไม่มีถนนหนทางที่สะดวกเหมือนเดี๋ยวนี้ สุดท้ายต้องกลับมาอยู่บ้านเหมือนเดิม" ผู้สูงอายุคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ว่า "คนที่ไปทำงานเหมืองแร่รุ่นนั้นบางคนขายนาไป กลับมายังไถ่ที่ที่จำนองไว้กับเพื่อนบ้านคืนไม่ได้"

ถึงแม้ว่าการย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกชุมชนในขณะนั้นจะไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร แต่ในระยะต่อมาก็ยังมีหนุ่มสาวคนอื่น ๆ อพยพออกไปทำงานนอกชุมชนอยู่เสมอ ๆ โดยเฉพาะในราวปี พ.ศ.2520 มีการสร้างถนนสายลำปาง-เด่นชัย ตัดผ่านใกล้บริเวณที่หมู่บ้านตั้งอยู่ทำให้การเดินทางสัญจรไป-มา สะดวกยิ่งขึ้น สภาพการย้ายถิ่นของแรงงานหนุ่มสาวก็มากขึ้นตามไปด้วย การออกไปทำงานตามต่างจังหวัดไกล ๆ เป็นที่นิยมกันมากโดยคนที่เคยออกไปทำงานแล้วและมีช่องทางในการประกอบอาชีพจะกลับมาชักชวนให้

เพื่อนบ้านคนอื่น ๆ ติดตามไปทำงานด้วยกัน

2. ลักษณะการย้ายถิ่นของหนุ่มสาววัยแรงงาน หนุ่มสาววัยแรงงานในชุมชนมักจะเดินทางออกไปหางานทำตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในเขตอำเภอ/จังหวัดใกล้เคียงและต่างจังหวัดไกล ๆ ลักษณะของการออกไปทำงานต่างถิ่นแบ่งได้เป็นหลายลักษณะ ดังนี้

2.1 การย้ายถิ่นชั่วคราว การย้ายถิ่นลักษณะนี้มักจะเกิดขึ้นนอกฤดูกาลผลิตของแต่ละปี ตามที่ได้กล่าวมาแล้วไว้ในบทที่ 4 ว่าชาวบ้าน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร พื้นที่เพาะปลูกของชาวบ้านมีน้อย การทำงานในภาคเกษตรของคนในชุมชนจะมีเฉพาะในช่วงฤดูกาลผลิตประมาณ 6 เดือน คือระหว่างเดือนมิถุนายน ถึงเดือนพฤศจิกายนเท่านั้น เวลาที่เหลือชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีกิจกรรมเกี่ยวกับอาชีพไม่มากนัก ความต้องการใช้แรงงานเพื่อช่วยเหลืองานในครอบครัวจึงลดลง ดังนั้นแรงงานหนุ่มสาวส่วนใหญ่จึงเดินทางออกไปหางานทำนอกชุมชน ซึ่งงานที่ทำส่วนใหญ่จะเป็นงานรับจ้างทั่วไป งานก่อสร้าง รับจ้างทำงานตามบ้าน/ร้านอาหาร เป็นต้น เมื่อถึงฤดูกาลผลิตแรงงานเหล่านี้ก็จะกลับมาทำงานในหมู่บ้านตามปกติ

การย้ายถิ่นลักษณะนี้บางครั้งก็อาจเกิดขึ้นในช่วงระหว่างฤดูกาลผลิต กล่าวคือ ถ้าปีใดเกิดภาวะฝนแล้งไม่สามารถทำนาทำไร่ได้ ก็จะมีการอพยพย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกชุมชน ดังตัวอย่างที่เกิดขึ้นในปี 2534 ที่เกิดภาวะฝนแล้ง ทำให้ชาวบ้านจำนวน 5 ครอบครัว ต้องอพยพออกไปรับจ้างทำนานอกหมู่บ้านนานประมาณ 2-3 เดือน

2.2 การย้ายถิ่นแบบถาวร นอกจากการย้ายถิ่นออกไปทำงานชั่วคราวนอกฤดูกาลผลิตแล้ว ยังมีแรงงานหนุ่มสาวอีกจำนวนหนึ่งที่ออกจากหมู่บ้านไปหางานทำตามเมืองใหญ่ ๆ ที่มีการจ้างงานสูง เช่น เชียงใหม่ กรุงเทพฯ ภูเก็ต ชลบุรี ฯลฯ แรงงานหนุ่มสาวเหล่านี้จะเดินทางออกไปทำงานนานเป็นปีหรือมากกว่า 1 ปี และจะกลับมาเยี่ยมบ้านเฉพาะในช่วงเทศกาลสงกรานต์หรือเมื่อมีความจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น เมื่อหมดเทศกาลผู้ย้ายถิ่นเหล่านี้ก็จะกลับไปทำงานที่เดิม หรือย้ายที่ทำงานใหม่ตามความต้องการ บางครั้งการได้กลับมาเยี่ยมบ้านทำให้ได้พบปะกับในหมู่คนที่ออกไปทำงานนอกหมู่บ้านด้วยกัน ทำให้บุคคลเหล่านี้ได้พบปะแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงาน ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยน

ข้อมูลของสถานที่ทำงานและทราบว่าสถานที่ทำงานแห่งใดมีงานมาก ทำรายได้ดี ก็จะชักชวนกันไปทำงานตามสถานที่นั้น ๆ นอกจากนั้นบุคคลเหล่านี้ยังได้ชักชวนให้คนที่อยู่ในชุมชนออกไปเสี่ยงโชคหางานทำด้วยกัน จากการเข้าร่วมสังเกตการพูดคุยระหว่างกลุ่มคนที่ออกไปทำงานนอกชุมชน (ชาย) กับเด็กหนุ่มในหมู่บ้านในช่วงงานสงกรานต์ ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าในวงสนทนาจะมีการพูดคุยถึงเรื่องการออกไปทำงานในที่ต่าง ๆ ตามประสบการณ์ของแต่ละคน มีการซักถามตอบโต้กันตลอดเวลา และคนที่ออกไปทำงานนอกชุมชนจะเป็นฝ่ายข้อสุรหากับแก้มมาเลี้ยงคนอื่น ๆ ในขณะที่มีการสนทนากัน การพบปะสนทนากันในลักษณะนี้จะเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีกตลอดช่วงสงกรานต์ เมื่อสิ้นสุดช่วงฉลองประเพณีสงกรานต์ การกลับไปทำงานของแรงงานที่เคยย้ายถิ่นจะปรากฏว่ามีเด็กหนุ่มคนอื่น ๆ ของหมู่บ้านติดตามไปทำงานด้วย บางคนก็อยู่ได้นานแต่บางคนไปได้ประมาณ 1-2 เดือนก็กลับ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าได้งานทำที่พอใจหรือไม่ ภาพของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นไม่ได้เกิดเฉพาะในกลุ่มคนงานชายเท่านั้น แต่ยังเกิดขึ้นกับกลุ่มของเยาวชนสตรีของชุมชนด้วยเช่นกัน

การย้ายถิ่นออกไปทำงานของเยาวชนสตรีในชุมชน มีจุดมุ่งหมายที่เหมือนกันกับการย้ายถิ่นออกไปทำงานของแรงงานชาย คือการออกไปหางานทำเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว แต่ลักษณะของงานที่ออกไปทำจะแตกต่างกัน กล่าวคือ ชายวัยแรงงานที่ย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกชุมชนส่วนใหญ่จะไปเป็นแรงงานรับจ้างตามสถานก่อสร้างต่าง ๆ ส่วนเยาวชนสตรีนั้นไม่ปรากฏว่ามีเยาวชนสตรีคนใดออกไปทำงานรับจ้างตามสถานก่อสร้างส่วนใหญ่จะไปทำงานเป็นคนรับใช้ตามบ้าน หรือหางานทำตามสถานบริการต่าง ๆ เช่นเป็นพนักงานบริการตามร้านขายอาหาร หรือบางรายก็เข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศเลยก็มีไม่น้อย เยาวสตรีเหล่านั้นนอกจากจะสมัครใจออกไปทำงานนอกชุมชนเองแล้ว ยังมีเยาวชนสตรีอีกกลุ่มหนึ่งที่ถูกรื้อ-แม่ชายเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศ โดยมีคนจากนอกชุมชนเข้ามาติดต่อกับพ่อ-แม่ถึงในหมู่บ้าน ในเรื่องของการทำงานประกอบอาชีพขายบริการทางเพศของเยาวชนสตรีนี้พอจะแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะคือ

ก. ถูกรื้อ - แม่ชายให้กับนายหน้าค้าผู้หญิงที่เข้ามาติดต่อหญิงไปขายบริการถึงในหมู่บ้าน ทั้งนี้ในชุมชนมีเยาวชนสตรีที่ถูกรื้อ - แม่ ชายเข้าสู่อาชีพขายบริการ

ทางเพศทั้งหมด 7 คน จาก 5 ครอบครัว

ข. การถูกล่อลวง เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นครั้งเดียวเมื่อปี พ.ศ. 2529 ได้มีนายหน้าค้าผู้หญิงซึ่งเป็นคนที่เคยอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน แต่ออกไปแต่งงานกับคนนอกหมู่บ้าน เข้ามาติดต่อกับพ่อ-แม่ของหญิงสาว โดยอ้างว่าจะมาติดต่อดีให้เด็กไปเป็นลูกจ้างทำงานบ้าน และให้เงินเดือนสูงกว่าเด็กที่ไปเป็นลูกจ้างคนอื่น ๆ มีพ่อ-แม่ยินยอมให้เด็กสาวไปทำงาน 2 ครอบครัว จำนวน 2 คน ต่อมาเด็กรู้ว่าถูกลอกมาขายตัว จึงหาทางหนีกลับมาบ้านในเวลาต่อมา หลังจากนั้นก็ไม่ปรากฏว่ามีเยาวชนสตรีของชุมชนถูกลอกไปเป็นโสเภณีอีกเลย

ค. การเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศด้วยความสมัครใจ มีเยาวชนสตรีของชุมชนอีกจำนวนหนึ่งที่เข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศด้วยความสมัครใจ จากการศึกษพบว่า เยาวสตรีที่เข้าสู่อาชีพขายบริการลักษณะนี้ ล้วนแล้วแต่เป็นเยาวชนสตรีที่เคยผ่านการแต่งงานและหย่าขาดจากสามีแล้วทั้งสิ้น ซึ่งมีจำนวนทั้งหมด 6 คน

สาเหตุ/ปัจจัยภายในชุมชนที่ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่น

การศึกษสาเหตุ/ปัจจัยภายในชุมชนที่ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกชุมชน ข้อมูลส่วนนี้ได้จากการสัมภาษณ์บุคคลกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ ตัวผู้ย้ายถิ่นเอง ผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุในชุมชน ตลอดจนกลุ่มพ่อบ้าน-แม่บ้านที่มีลูกออกไปทำงานนอกชุมชน การสังเกตพฤติกรรมการย้ายถิ่น แล้วนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ร่วมกัน จนสามารถวิเคราะห์ถึงสาเหตุ / ปัจจัยภายในชุมชน ที่ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดการย้ายถิ่นออกไปนอกชุมชนได้ดังนี้

1. ปัจจัยด้านเศรษฐกิจและอาชีพ การศึกษาปัจจัยด้านเศรษฐกิจและอาชีพพบว่า ปัจจัยด้านนี้ส่งผลต่อการย้ายถิ่นของคนในชุมชน ซึ่งผู้วิจัยแบ่งเป็นประเด็นแยกย่อยไว้ดังนี้

1.1 อาชีพและรายได้ ชาวบ้านมีรายได้ต่ำเนื่องจากการประกอบอาชีพที่มีอยู่ในชุมชนไม่สามารถทำรายได้มากนัก ชาวบ้านส่วนใหญ่โดยเฉพาะหนุ่มสาวจึงดิ้นรนออกไปหางานทำนอกชุมชน เด็กสาวผู้หนึ่งที่เคยออกไปทำงานนอกชุมชน ให้สัมภาษณ์กับผู้วิจัย ถึงสาเหตุที่เธอต้องออกไปทำงานเป็นพนักงานบริการที่ร้านอาหารแห่งหนึ่งที่จังหวัดเพชรบุรีว่า "อยู่บ้านไม่มีรายได้อะไร ได้แต่เก็บผักหาของป่ากินไปเป็นวัน ๆ ออกไปทำงานนอกบ้านยังพอมีเงินเก็บไว้ใช้" ซึ่งสอดคล้องกับการให้สัมภาษณ์ของหญิงสูงอายุคนหนึ่งที่มีลูกออกไปทำงานก่อสร้างที่กรุงเทพฯ และนันทบุรี ว่า "ออกไปทำงานเขาก็มีรายได้พอเลี้ยงตัวเองไม่มารบกวนพ่อ-แม่ ถ้าให้อยู่บ้านก็ไม่มีรายได้ ต้องรบกวนขอเงินพ่อแม่ซึ่งอึดใจนี่อยู่ตลอด"

1.2 โอกาสในการประกอบอาชีพในท้องถิ่น ตามที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า อาชีพของคนในชุมชนได้แก่อาชีพเกษตรกรรม ชาวบ้านจะมีงานทำในภาคเกษตรเฉพาะในช่วงของฤดูกาลผลิตเท่านั้น โอกาสที่คนในชุมชนจะเลือกประกอบอาชีพอื่น ๆ จึงไม่มี ดังนั้นแรงงานส่วนใหญ่ของชุมชน โดยเฉพาะแรงงานหนุ่มสาวจึงดิ้นรนออกไปทำงานทำนอกภาคเกษตรซึ่งไม่มีให้ทำในชุมชน ถึงแม้ว่าจะมีหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลเข้ามาส่งเสริมอาชีพแต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จตามที่ได้กล่าวถึงไปแล้วในบทที่ 4

1.3 การถือครองที่ดิน ชาวบ้านทั้งหมดในชุมชนไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเอง เพราะพื้นที่บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านและที่ทำกินรอบ ๆ หมู่บ้านทั้งหมดถูกประกาศเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ อดีตผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งให้ข้อมูลในเรื่องนี้ว่า "หลวงเขาประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนเมื่อปี พ.ศ. 2512 เขาเลยไม่ออกหนังสือทำกินให้ ทั้งหมู่บ้านเป็นป่าสงวนหมด เคยมีเจ้าหน้าที่บอกว่าจะมาทำโฉนดให้แต่เขาจะเอาเงินแปลงละ 800 บาท ตอนนั้นเงินมันแพงเลยไม่มีใครได้ทำ"

นอกจากปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกินแล้ว ยังพบว่าพื้นที่ทำการเพาะปลูกของชาวบ้านยังมีน้อย เนื่องจากทางราชการสั่งห้ามขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ชาวบ้านมีพื้นที่ทำกินเฉลี่ยครอบครัวละ 3.67 ไร่ และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ไร่ให้ผลผลิตจากการเพาะปลูกต่ำ สาเหตุดังกล่าวจึงส่งผลให้คนในชุมชน โดยเฉพาะชายวัยแรง

งาน และคนหนุ่มสาว เดินทางออกไปหางานทำนอกชุมชนเพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว

2. ปัจจัยทางด้านการศึกษา

2.1 โอกาสทางด้านการศึกษาทั้งในและนอกระบบ จากการศึกษาข้อมูลทางด้านการศึกษาของคณินชุมชนใน พบว่า คณินชุมชนมีการศึกษาต่ำ มีผู้จบการศึกษาสูงสุดคือระดับมัธยมศึกษาเพียง 4 คน ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับประถมศึกษา ในจำนวนประชากรทั้งหมดของชุมชนมีผู้ไม่รู้หนังสือถึงร้อยละ 24.68 ผู้ไม่รู้หนังสือมีอายุตั้งแต่ 25 ปีขึ้นไป ถึงแม้ว่าจะมีความพยายามจากองค์กรภายนอกโดยเฉพาะของรัฐบาลเข้าไปให้การศึกษาก็เป็นกรณีให้การศึกษารื่องการอ่านออกเขียนได้ การให้การศึกษาระดับประถมศึกษา และประสบการณ์ทางด้านอาชีพ แต่ก็ประสบปัญหาหลายประการตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

2.2 การรับรู้ข่าวสารข้อมูลและบทบาทของสื่อประเภทต่าง ๆ ที่เข้าสู่ชุมชน การรับรู้ข่าวสารข้อมูลของคณินชุมชนจะเข้ามาโดยผ่านสื่อต่าง ๆ อันได้แก่ สื่อวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ข่าวสารของรัฐ หนุ่มสาวในหมู่บ้านหลายคนให้เหตุผลเกี่ยวกับสาเหตุที่ต้องออกไปหางานทำนอกชุมชนว่า เมื่อได้เห็นข่าวจากทางโทรทัศน์หรือฟังจากวิทยุ ทำให้เกิดความต้องการหาประสบการณ์ให้แก่ตนเอง "...ไปทำงานข้างนอกได้พบเห็นอะไร ๆ มากกว่าอยู่บ้าน.." ข้อความนี้เป็นส่วนหนึ่งในการพูดคุยกับเด็กหนุ่มที่เพิ่งกลับมาจากการไปทำงานที่กรุงเทพฯ ความต้องการหาประสบการณ์จากนอกชุมชนเกิดขึ้นในกลุ่มของหนุ่มสาวที่ยังไม่แต่งงานเท่านั้น มีบางรายที่กลับมาบ้านและได้แต่งงานกับคนในหมู่บ้านก็จะอยู่ทำมาหากินในหมู่บ้าน การออกไปรับจ้างทำงานของกลุ่มคนที่แต่งงานแล้วจะออกไปทำงานในระยะใกล้ ๆ เช่นที่อำเภอแม่เมาะ หรือในตัวจังหวัดลำปาง เป็นต้น

นอกจากสื่อประเภทต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สื่อที่มีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นที่สำคัญอีกประเภทหนึ่ง คือสื่อบุคคล บุคคลที่ออกไปทำงานนอกชุมชนจะกลับเข้ามาในชุมชนพร้อมกับข่าวสารจากแหล่งที่บุคคลนั้นไปอยู่ ทั้งนี้สื่อบุคคลจะมีอิทธิพลต่อการย้ายถิ่นของคณินชุมชนมากที่สุด กล่าวคือ เมื่อบุคคลที่ย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกชุมชนเหล่านั้นกลับมาแต่ละครั้งในเทศกาลต่าง ๆ โดยเฉพาะเทศกาลสงกรานต์ บุคคลเหล่านี้จะกลับมาส่งข่าวคราวเกี่ยวกับช่องทางหรือสถานที่ทำงานแห่งใหม่ให้กับเพื่อน ญาติพี่น้องหรือคนใกล้ชิด ดังนั้นเมื่อ

หมดช่วงเทศกาลสงกรานต์จะปรากฏว่ามีคนหนุ่มสาววัยแรงงานของชุมชน เดินทางตามบุคคลที่กลับมาเยี่ยมบ้านไปทำงานตามสถานที่ต่าง ๆ จากการศึกษาข้อมูลในปี พ.ศ. 2533-2535 สามารถสรุปข้อมูลการย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกชุมชนหลังเทศกาลสงกรานต์ ดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 5.1 แสดงการเดินทางออกไปทำงานนอกชุมชนของแรงงานหนุ่มสาวหลังเทศกาลสงกรานต์

| ปี พ.ศ. | ชาย | หญิง | รวม |
|---------|-----|------|-----|
| 2533 | 9 | 3 | 12 |
| 2534 | 6 | 2 | 8 |
| 2535 | 8 | 2 | 10 |

3. ปัจจัยด้านสังคมและวัฒนธรรม ปัจจัยทางด้านสังคมและวัฒนธรรมในชุมชน เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่นของบุคคลในชุมชน ซึ่งได้แก่ปัจจัยต่าง ๆ คือ

3.1 ค่านิยม คนในชุมชนมีค่านิยมหลายประการทั้งที่เป็นค่านิยมที่ส่งผลในทางบวก และค่านิยมที่ส่งผลในทางลบ แต่ค่านิยมที่เป็นสาเหตุของการย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกชุมชนเป็นค่านิยมที่ส่งผลในทางลบกับชุมชน ซึ่งชุมชนรับมาจากภายนอก ผ่านสื่อต่าง ๆ ในเวลาอันรวดเร็ว เมื่อคนในชุมชนเกิดค่านิยมเหล่านี้ส่งผลให้ความเป็นชุมชนดั้งเดิม ถูกกระแสนิยมของสังคมภายนอกเข้ากระทำจนกระทั่งทำให้ระบบความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไป ค่านิยมที่พบว่าเป็นสาเหตุที่ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดการย้ายถิ่นออกไปทำงานนอกชุมชนได้แก่

3.1.1 ค่านิยมในการบริโภคทางด้านวัตถุ คนในชุมชนมีความตื่นตัวในการแสวงหาสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่ต้องซื้อหาด้วยเงิน ทั้งนี้เพราะกระแสการพัฒนาจากภายนอก ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางด้านวัตถุเป็นสำคัญ ได้เข้ามาทดแทนความเป็นอยู่เรียบง่ายที่มีอยู่เดิมของคนในชุมชน การเข้ามาของเครื่องอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านหลังโต ๆ รถยนต์ รถจักรยานยนต์ ตู้เย็น โทรทัศน์ พัดลม วิทยุ ฯลฯ ทำให้ชาวบ้านตื่นตัวที่จะขนานวหาสิ่งอำนวยความสะดวกเหล่านี้ โดยปราศจากการตั้งรับ/การควบคุมทางสังคมภายในชุมชนที่ดีพอ ประกอบกับเครื่องอำนวยความสะดวกเหล่านี้เป็นสิ่งที่ชาวบ้านมองว่า เป็นตัวแทนของความร่ำรวย ซึ่งสอดคล้องกับค่านิยมเดิมของชาวบ้านที่ว่า "ตึกป่ได้กิน บ่มีไฟเอาไฟส่องท้อง ตึกป่ได้นั่งบ่ได้ย่อง บ่ได้อวดแกลน" ด้วยค่านิยมนี้เอง ทำให้ชาวบ้านแข่งขันหาสิ่งเหล่านี้ วิธีเดียวที่จะได้มาซึ่งสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ภายใต้อิทธิพลที่ชุมชนมีอยู่อย่างจำกัด ทางออกทางเดียวของชาวบ้านคือการดิ้นรนออกไปหางานทำนอกชุมชน ดังกรณีของวรรณณี (นามสมมุติ, ดุรายละเอียตในภาคผนวก) ที่ต้องออกจากบ้านไปประกอบอาชีพขายบริการทางเพศที่กรุงเทพฯ และส่งเงินกลับมาให้พ่อแม่ปลูกบ้านหลังใหม่เพื่อทดแทนหลังเก่าที่คับแคบและทรุดโทรม ซื้อรถจักรยานยนต์ให้น้อง มีเตาแก๊สใช้ เป็นต้น

3.1.2 ค่านิยมการเลียนแบบ/เอาอย่าง ค่านิยมนี้เป็นอิทธิพลจากภายนอกชุมชนเช่นเดียวกับค่านิยมในการบริโภค อิทธิพลของวัฒนธรรมภายนอกแพร่กระจายสู่ชุมชนเป็นลำดับอย่างต่อเนื่อง ชุมชนซึมซับเอาสิ่งแปลกปลอมจากภายนอกเข้ามาอย่างช้า ๆ จนในที่สุดก็กลายเป็นความเคยชินกับสิ่งใหม่ที่รับเข้ามา คนหนุ่มสาวต้องการเสื้อผ้าตามสมัยนิยม รถจักรยานยนต์ ฯลฯ ผู้ใหญ่ต้องการปลูกบ้านใหม่ที่ทันสมัยเหมือนหมู่บ้านใกล้เคียงแทนบ้านหลังเดิมที่เห็นว่าเก่าและล้าสมัย เหล่านี้คือการเลียนแบบสังคมภายนอกที่ผลักดันให้เกิดการย้ายถิ่นเข้าไปหางานทำตามเมืองใหญ่ ๆ เพื่อแลกกับวัตถุที่คนในชุมชนต้องการ

3.2 ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแห่งนี้เป็นการสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ เมื่อมีบุคคลใดบุคคลหนึ่งหรือกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่งมีโอกาสที่จะออกไปหางานทำนอกชุมชนและมีงานทำที่ทำรายได้มั่นคงพอสมควร บุคคลหรือกลุ่มคนดังกล่าวก็จะกลับมาชักชวนเอาญาติพี่น้องคนอื่น ๆ ไปทำงานด้วย ทั้งนี้การมีความ

สัมพันธ์ในระบบเครือข่ายที่มีผลต่อการไว้นื้อเชิงใจ ยอมส่งลูกหลานติดตามไปทำงานด้วย ถึงแม้จะไม่ทราบรายละเอียดของงานที่จะไปทำหรือสถานที่ที่จะไปทำงานก็ตาม

3.3 ระบบการควบคุมทางสังคม ภายในชุมชนมีระบบการควบคุมทางสังคมค่อนข้างอ่อนแอ เพราะกระแสการพัฒนาที่ชุมชนรับจากภายนอกไม่ได้สร้างความมั่นใจให้แก่ชุมชน การพัฒนาเป็นไปตามคำสั่งที่ได้รับจากเจ้าหน้าที่ภายนอก ชุมชนขาดการกระตุ้นให้เกิดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง รากฐานทางวัฒนธรรมที่เคยมีอยู่เดิมในชุมชนถูกมองว่าเป็นสิ่งล้าสมัย สิ่งเหล่านี้เป็นจุดเปราะบางที่ถูกมองข้ามจากทั้งนักพัฒนาที่เข้ามาทำงานในชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักพัฒนาที่เป็นกลไกของรัฐบาล ผู้นำชาวบ้านและตัวชาวบ้านเอง สิ่งผลให้ระบบการจัดการภายในชุมชนถูกรอบงำจากภายนอก เช่นกรณีของการจัดการเรื่องทรัพยากรป่าไม้ การหาของป่ามาขาย การขายที่ดิน สิ่งเหล่านี้ชุมชนไม่สามารถควบคุมการจัดการได้ด้วยตนเอง หรือแม้กระทั่งกรณีที่มีเด็กสาวออกไปทำอาชีพขายบริการทางเพศ หรือการที่พ่อ-แม่บางครอบครัวขายลูกสาวเข้าสู่อาชีพนี้ จะไม่มีการใช้ระบบของชุมชนเข้ามาแก้ปัญหา ทั้ง ๆ ที่คนส่วนใหญ่ในชุมชนไม่เห็นด้วยกับการทำอาชีพขายบริการทางเพศ คนในชุมชนจะได้แต่พูดคุยเป็นทำนองดูถูก ไม่เห็นด้วย แต่ก็ไม่มีกรแก้ไขปัญหานี้แต่อย่างใด ผลที่ตามมาคือ มีเด็กสาวออกไปทำอาชีพขายบริการทางเพศเพิ่มขึ้น ทั้งจากการเข้าสู่อาชีพนี้ด้วยความสมัครใจและการถูกพ่อ-แม่ขาย เมื่อเด็กสาวเหล่านั้นกลับเข้ามาในชุมชนก็ยังได้รับการยอมรับจากคนในชุมชน และใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนอย่างปกติ บางคนก็กลับมาแต่งงานอยู่กับผู้ชายในชุมชนเหมือนกับเด็กสาวคนอื่น ๆ

จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่น นอกจากเกิดจากปัจจัยต้นทุนหรือปัจจัยภายในชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยผลักดันให้คนในชุมชนเกิดการย้ายถิ่นแล้ว ยังมีปัจจัยปลายทางหรือปัจจัยดึงดูดจากภายนอกที่ผ่านสื่อชนิดต่าง ๆ เข้ามาในชุมชน และยังเป็นสิ่งเร้าให้คนในชุมชนเกิดความต้องการย้ายถิ่นเพื่อแสวงหาความเป็นอยู่ที่ดีกว่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมยุคปัจจุบันที่ข้อมูลข่าวสารสามารถติดต่อได้ทั่วถึง ปัจจัยดึงดูดภายนอกก็ยังสามารถผ่านเข้ามาถึงชุมชนได้อย่างรวดเร็ว

ศักยภาพของชุมชนในการร่วมจัดกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนา

การมองศักยภาพของชุมชนที่เอื้ออำนวยต่อการจัดกิจกรรมทางการศึกษา และการพัฒนาในหมู่บ้านนี้ ผู้วิจัยนำมาวิเคราะห์ใน 2 ส่วน คือศักยภาพของบุคคล/องค์กร และอีกส่วนหนึ่งคือศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ สองส่วนนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นศักยภาพพื้นฐานที่เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาที่เริ่มต้นจากรากฐานของชุมชนที่เรียกว่า การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง โดยมีความเชื่อว่าการจัดกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนาเพื่อยับยั้งการย้ายถิ่น โดยเฉพาะการย้ายถิ่นของเยาวชนสตรีเข้าสู่อาชีพขายบริการทางเพศ ชุมชนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สภาพปัญหา กำหนดทิศทางการแก้ไข และร่วมลงมือแก้ไขปัญหาด้วยตนเองโดยมีนักวิจัยและนักพัฒนา เป็นเพียงผู้ให้คำปรึกษา ให้บริการในส่วนที่ชาวบ้านช่วยเหลือตนเองไม่ได้เท่านั้น ในกระบวนการแก้ไขปัญหาต้องทำอย่างเป็นระบบเกี่ยวเนื่องกันทั้งชุมชน ไม่เจาะจงพัฒนาเฉพาะกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น

การวิเคราะห์ศักยภาพทางด้านบุคคลและองค์กรที่มีอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้ ผู้วิจัยพบว่าบุคคลที่เป็นผู้นำที่เป็นทางการ จะถูกรอบรับทางความคิดด้านการพัฒนาแบบสั่งให้ทำจากระบบราชการที่มีเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นกลไกสำคัญในการสั่งงานลงมาให้ทำเป็นทอด ๆ มาเป็นเวลานาน จนจนผู้นำที่ได้รับการแต่งตั้ง หรือผู้นำแบบเป็นทางการ ไม่สามารถที่จะรับแนวความคิดการพัฒนาแบบพึ่งตนเองได้ นอกจากนั้นสุดท้ายแล้วผู้นำเหล่านี้ยังกลายเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาอีกด้วย กล่าวคือ ผู้นำทางการจะมองว่าตนเองถูกลดบทบาทลงพยายามเข้ามาแทรกแซงกิจกรรมที่กลุ่มต่าง ๆ ริเริ่มทำขึ้น เช่นกิจกรรมของกลุ่มออมทรัพย์ที่ถูกผู้นำใช้อำนาจมาบีบบังคับเพื่อขอกู้ยืมเงินให้ได้มากกว่าคนอื่น และไม่ยอมคืนทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย ระยะแรกกลุ่มก็ยอมให้ แต่ต่อมาเมื่อกลุ่มนี้มีกิจการเข้มแข็งมากขึ้น จึงไม่ยอมให้เกิดกรณีนี้ขึ้นซ้ำอีก

ผู้นำตามธรรมชาติ เป็นบุคคลที่เหมาะสมที่สุดในการเริ่มต้นสร้างแนวความคิดการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง เพราะบุคคลเหล่านี้ไม่ได้เป็นเป้าหมายของการพัฒนาที่ผ่านมา ยังมีความพร้อมที่จะรับสิ่งใหม่ ๆ หรือแนวความคิดใหม่ ๆ และพบว่าในชุมชนเองก็มีผู้นำประเภทนี้อยู่

กลุ่มหรือองค์กรในชุมชนก็เป็นศักยภาพอีกด้านหนึ่งของชุมชนที่สำคัญ องค์กรที่มีอยู่ในชุมชน มีลักษณะเดียวกับผู้นำ กล่าวคือ มีองค์กรอยู่ 2 ประเภท ได้แก่ องค์กรที่ถูกจัดตั้ง และองค์กรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ องค์กรที่ถูกจัดตั้งมีลักษณะการพึ่งตนเองค่อนข้างต่ำ พึ่งพาอาศัยการจัดการภายในองค์กรจากภายนอกสูง เช่นกลุ่มผู้นำซึ่งมีแนวทางการทำงานตามคำสั่งของระบบราชการ กลุ่มแม่บ้านที่จัดตั้งโดยหน่วยงานของรัฐ ต้องไปประชุมและรับนโยบายเพื่อนำมาจัดกิจกรรมตามคำสั่งของทางราชการ เช่นการจัดแม่บ้านไปร่วมงานวันปิยะมหาราชที่อำเภอ เป็นต้น ดังนั้นความพร้อมขององค์กรในชุมชนที่จะเข้าร่วมกิจกรรมจึงมุ่งไปที่องค์กรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เป็นกลุ่มที่มีความสนใจในสิ่งที่คล้ายคลึงกัน มีธรรมชาติในการมองปัญหาและลักษณะปัญหาใกล้เคียงกัน

ศักยภาพด้านทรัพยากรทางกายภาพของชุมชน ทรัพยากรทางกายภาพในที่นี้ ผู้วิจัยหมายถึง วัตถุประสงค์ต่าง ๆ ที่มีอยู่ซึ่งชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในงานพัฒนาของชุมชนได้ แต่เนื่องจากสภาพของชุมชนที่ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ชาวบ้านไม่มีการสิทธิในที่ดิน ประเด็นนี้จึงเป็นปัญหาใหญ่ที่คอยบั่นทอนความมุ่งมั่นในการพัฒนาต่าง ๆ ของชุมชนตลอดเวลา ทุกครั้งที่มีการพูดคุยถึงแนวทางการพัฒนาหมู่บ้าน ชาวบ้านจะหยิบยกเอาปัญหานี้ขึ้นมาเป็นประเด็นพูดคุย แต่สุดท้ายผู้เผาผู้แกในหมู่บ้านก็จะเป็นผู้ให้กำลังใจแก่ลูกหลานว่า "...เราอยู่ที่นี้กันมานานเจ็ดสิบแปดสิบปีแล้วเราจะมาไล่กันง่าย ๆ ได้อย่างไรก็เห็นมีแต่ข่าวลือว่าจะไล่ชาวบ้านออกก็ไม่เห็นมาไล่สักที..... เราก็เป็นคนไทยเหมือนกันถ้าไล่ก็ต้องจัดที่อยู่ใหม่ให้เราลี..." ดังนั้น การพัฒนาของชุมชนแห่งนี้ จึงมีข้อจำกัดอยู่ที่การไม่มีอำนาจในการตัดสินใจใช้ทรัพยากรในชุมชนของตนเองเหมือนดังเช่นชุมชนอื่น ๆ ที่อาศัยอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติทั่วไป การนำทรัพยากรมาใช้จึงเป็นการลักลอบเพื่อประโยชน์ส่วนตัวของคนหรือกลุ่มคนบางกลุ่ม ที่มีอำนาจในท้องถิ่น เช่นการลักลอบตัดและแปรรูปไม้ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นตลอดเวลา ชุมชนไม่สามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวมาใช้ประโยชน์ในงานพัฒนาโดยรวมได้

อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดที่กล่าวมาข้างต้น เป็นข้อจำกัดของการพัฒนาทางวัตถุเป็นส่วนใหญ่ แต่การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยที่มุ่งใช้กิจกรรมทางการศึกษาและการพัฒนามาเป็นเงื่อนไขในการยับยั้งการย้ายถิ่นของตนในชุมชน โดยเฉพาะเยาวชนสตรี การจัดกิจกรรม

การศึกษาและการพัฒนาจึงมุ่งไปที่การพัฒนาเพื่อปลุกจิตสำนึกของคนมากกว่าการพัฒนาด้
วัตถุ ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงรายละเอียดของกิจกรรมการศึกษาและการพัฒนาที่จัดขึ้นในชุมชน
ในบทที่ 6 ต่อไป



ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved